

PREREZ SEVERNIH UTRDB EMONE

J. Šašel

Poleti 1952. je Seminar za klasično arheologijo ljubljanske Univerze z denarnimi sredstvi Mestnega muzeja in arhiva v Ljubljani in pod pokroviteljstvom SAZU izvedel delna raziskovanja na severnem ozidju Emone.¹

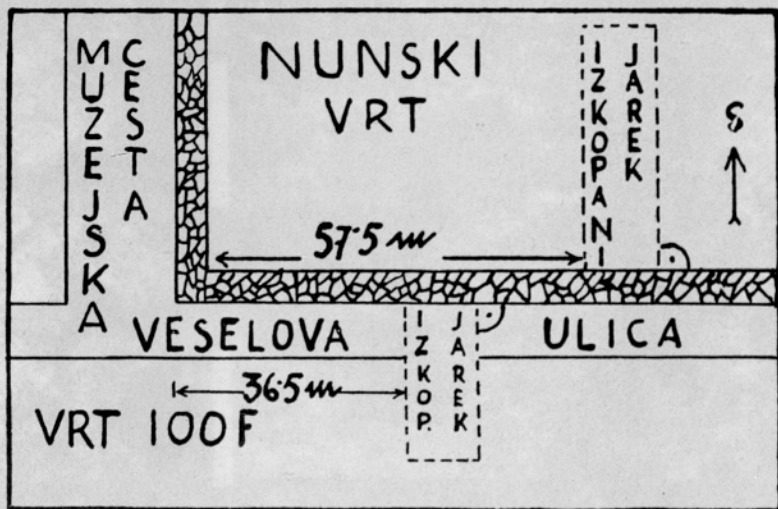
Pri izbiranju prostora za izkopavanje sem se oziral na to, da bi kar najmanj poškodoval nasade, da bi pa vendar dobil pravokoten prerez preko obrambnih jarkov Emone, njenega ozidja in najožjega prostora za njim, to je znotranjega mestnega obrambnega pasu.² Da bi izkopavanja ne zadela antičnih mestnih vrat ali kakega obrambnega stolpa, sem se pri preračunavanju oprl na W. Schmida tločrt mestnega obzidja (JfA VII Wien 1914, Taf. II; JOeAI XIX—XX Wien 1919, Beibl. 157).

Zaradi današnje izrabe zemljišča ni bilo mogoče izbrati takega prostora, kjer bi bila severno in južno od Nunskega zidu oziroma emonskega ozidja, ki je pod njim, izkopana jarka v eni črti; diferenca med njima je razvidna s situacijske skice ris. 1. Obeh profilov zaradi tega ne morem sestaviti, pač pa sem ju postavil drugega ob drugega. Jarka sta bila izkopana 2 m široko, oba sta 50 m dolga, segala sta do arheološko sterilnih plasti. Izkopavanje je bilo na mestni strani mogoče organsko zaključiti, doseglo je, kar smo želeli, namreč prve metre emonskih naselbinskih slojev. Na zunanji strani ozidja pa so denarna sredstva dovoljevala kopanje samo do sredine drugega obrambnega jarka. Ta del organsko torej ni zaključen, ni ugotovljena širina 2. jarka, kakor tudi ne njegova slojevitost, ki bi ga edina lahko časovno natančneje opredelila.

Ker pa so že doseženi rezultati zanimivi, pomembni za zgodovino Emone, za proučevanje njenega začetka, ker imajo prvič v hipotetičnih sporih o emonskem obrambnem sestavu neko znanstveno težo in verodostojnost, ker so v glavnem tudi v sebi zaključena, zato jih na tem mestu objavljam. Seveda nimajo še tiste splošne veljave, ki bi jo imeli, če bi bil izveden analogen odkop tudi na drugih straneh ozidja, predvsem na vzhodni strani.

¹ Kratko poročilo o delih je prinesel Ljubljanski dnevnik dne 15. XI. 1952.

² Da je bil izkop v razmeroma širokem obsegu omogočen, gre zahvala ravnateljstvu Šole medicinskih sester v Ljubljani ter tajništvu IOOF za Slovenijo, ki sta omogočila na upravljanem zemljišču kopanje dolgega jarka, kakor tudi Svetu za prosveto pri MLO Ljubljana, ki je preko Mestnega muzeja pokazal toliko zanimanja za tovrstna preiskovanja.

Risba 1. Situacijska skica

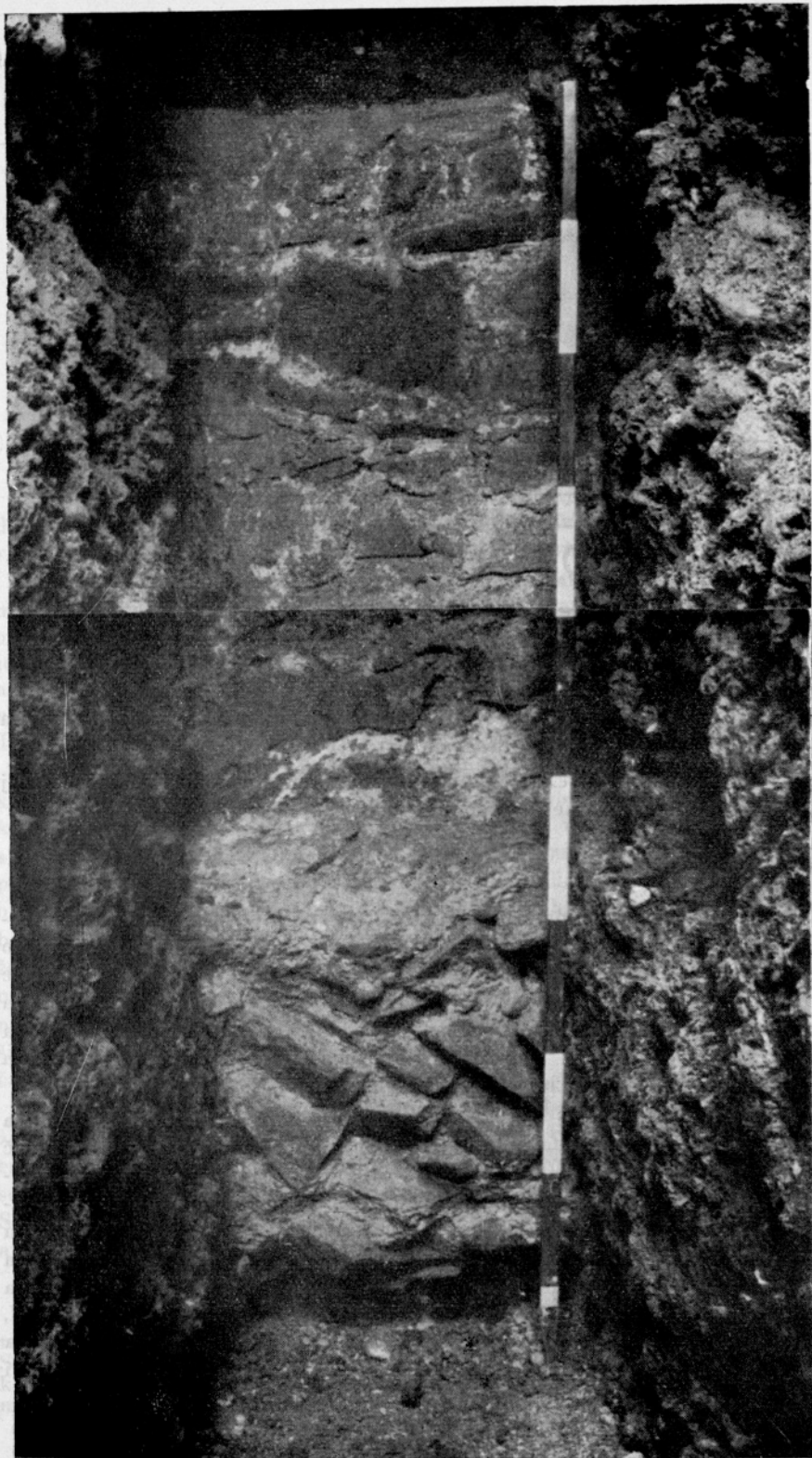
Ker je vsa teža ugotovitev na tolmačenju odkopanih plasti, objavljam risbo prereza slojev kar se da natančno.

Vsi odgovori v zvezi s tukaj načetimi vprašanji bodo izdelani posebej in v večjem sklopu, ker potrebujejo daljšega utemeljevanja.

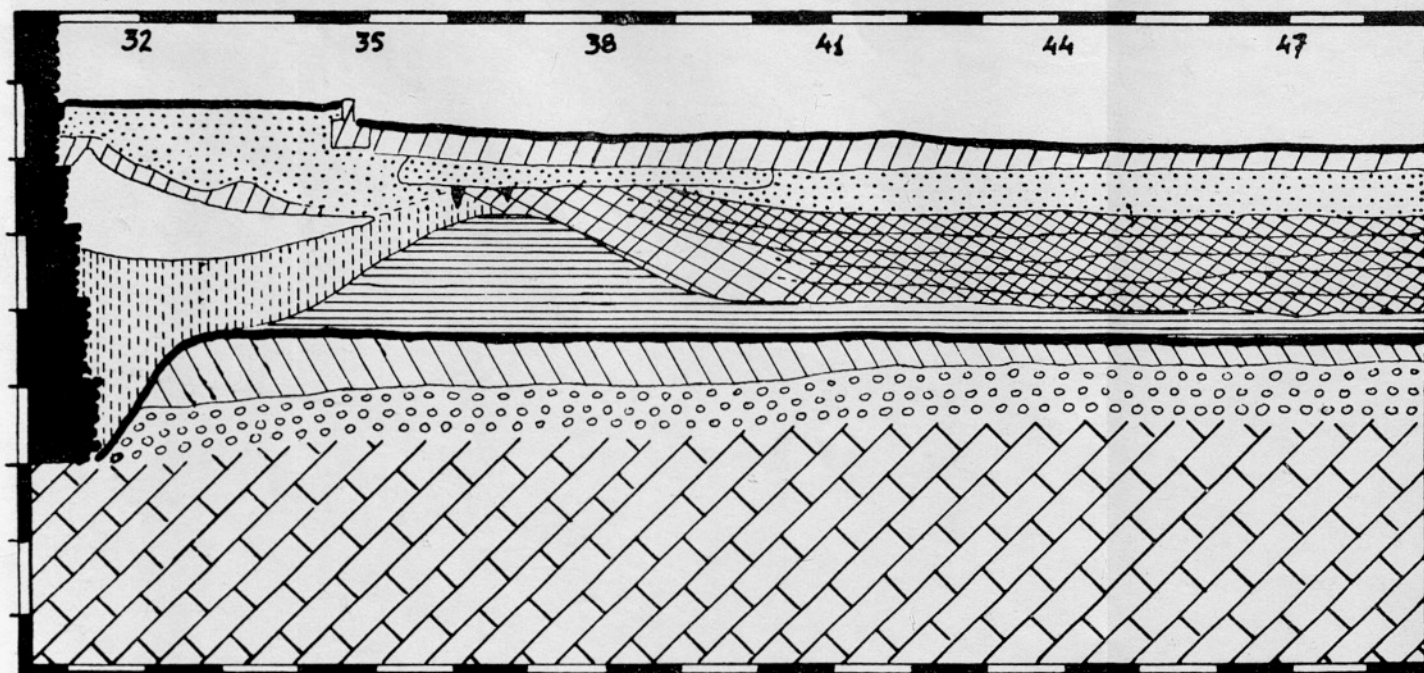
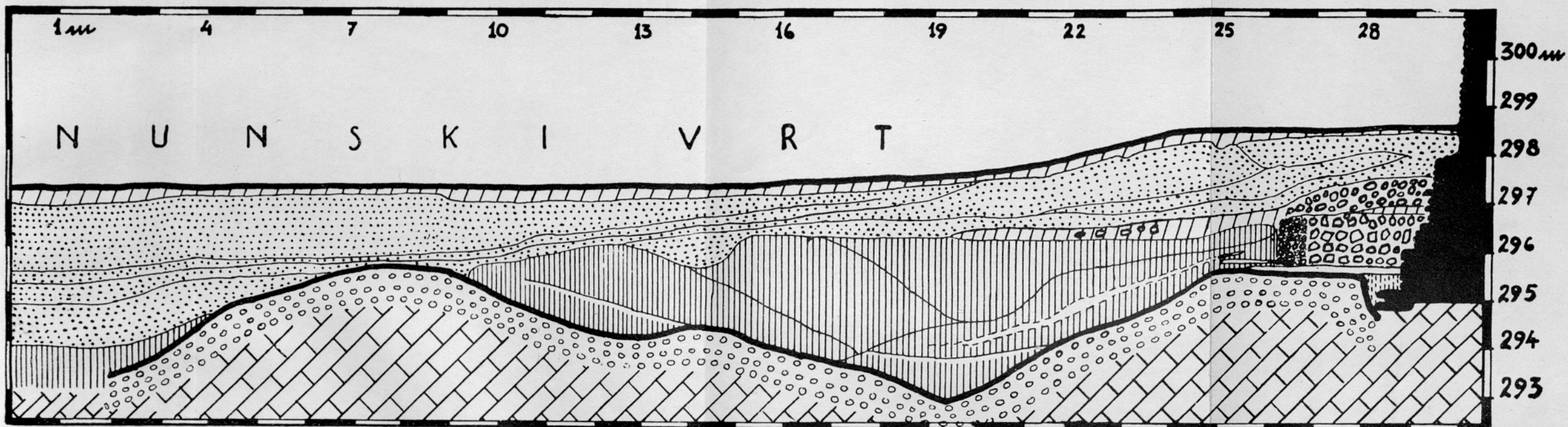
Profil (ris. 2)

Pri dnu rjave, ilovnato prodne plasti (11) na osnovnemrodu (1) arheoloških ostankov še ni. Šele posamični koščki oglja v sredini sloja pričenjajo negotovo kazati na človekovo bližino, ki jo pa sklenjene, enakomerno debele oglene črte na njegovem površju že jasno dokazujejo (med m 33—41). Na preiskanem delu Nunskega vrta ustreznih slojev ni, stara površina je bila tam namerno znižana; kjer bi se sloj morda zopet pokazal — onstran 2. jarka —, tam se preiskave še niso bile vršile.

Takoj na tej plasti leži — južno od poznejšega severnega emonskega ozidja (med m 28—31) — zaključen prodnato peščen nasip (sloj 9) z daleč nasutim hrbtiščem. K isti fazi spada stratigrafsko ustrezajoč, izrazito naselbinski sloj (10, glob. 297—297,2 m) za hrbtom nasipa z najzgodnejšimi najdbami (žebelj, 2 odlomka amfore, koščki zelene stekleničke s štirioglatim trupom; T II, 51, 54, 55), oglenino ter ostanki ožganega glinastega oblepa sten, ki kažejo na lesene stavbe. Plast ima že na več mestih emonskega prostora globinske in časovne analogije (cf. J. Šašel, Arheološki vestnik I, Ljubljana 1950, 194 s.; II 1951, 221 s.). Material prodno peščenega nasipa (sloj 9) je bil nedvomno izmetan, ko so izkopavali jarek, v katerem temelji emonsko ozidje (prim. sl. 3).

Sl. 1. Južna stran severnega ozidja Emone od temelja navzgor (profil m 31)
Foto Sumi N.

PROFIL N - S

LEGENDA:

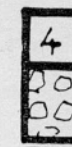
1 prod

2 ilovnati sloji

3 ozidje

4 ruševine

5 zid

6 malta, tlak

7 nasuti sloji

8 zasip za ozidjem

9 nasip

10 naselbinski sloji

11 ilovnati prod

12 prst

13 neprekopano

Sl. 2. Severna stran severnega
ozidja Emone od temeljev navzgor
(profil m 29). Dobro vidna razlika
v malti

Sl. 3. Del zahodne stene jarka na
vrtu IOOF med m 54—40. V pro-
filu viden vrh nasipa

Foto Sumi N.

Vprašanje je samo, ali je bilo to ozidje pozidano istočasno z odkopavanjem jarka. Vsiljuje se domneva, da je ozidje (dograjeno leta 15 po n. š.: AIJ 170 a, b) fundirano v starejši, že izkopani obrambni jarek vojaškega taborišča Emona. Kajti več kot verjetno je, da je bilo vojaško taborišče — na strateško najboljši točki ljubljanskega prostora — tudi v času med utaboritvijo legije ter dograditvijo časovno opredeljenega ozidja obdano z naglo izdelanim nasipom in jarkom (cf. B. Saria, *Laureae Aquincenses I*, Budapest 1938, sep. odt., p. 1 s.). Tolmačenje postaja po navedenem nekaj manj problematično. V nasipu (9) imamo prejkone opraviti z ostankom prvega taborišča.³ Tej razlagi ustrezajo tudi mere nasipa (debelina 5 m, današnja višina 1,2 m) in jarka (širina 4,5 m, globina ni mogla biti določena, vendar najmanj 1 m). Dalje bi povzročala drugačna razlaga logične težave v smotnosti jasno izoblikovanega nasipa ter ostro ločenega zasipnega materiala (8) za ozidjem, pod ploščadjo (sloj 6 med m 31—35), ki je iz velikih, s peščeno malto vezanih oblic.

Najbrž istočasno s postavitvijo severnega ozidja Emone⁴ v že izkopano jamo starega obrambnega jarka, so prostor pred ozidjem za $\frac{1}{2}$ m znižali, pozidali bermo (sloj 6 med m 26—29), ki je merila v širino nekaj več kot 3 m, in izkopali 1. obrambni jarek.⁵ Jarek ima silne dimenzije (širina 17 m, globina pod bermo 3 m); že z njimi kaže na solidnost in monumentalnost dela.⁶ Oblikovan je kot sproščena, polkrožna struga, z razmeroma nestrminimi stenami, s padcem proti Ljubljani; le najožje dno na preiskanem mestu je bilo izkopano v obliki koničastega žleba. Pretakajoča se voda v njem je kmalu začela odlagati umazanosivo ilovico (najnižji sloj 2 med m 11—14 ter 17—19), v katero so naseljenci odmetavali odpadke in nerabne stvari (črepinje rdečih amfor; T I 27; II 57). V glavnem pa je jarek še nadalje ohranjal svojo obliko, čeprav se je siva ilovica (2) oprijela tudi njegovih sten. Kamenje v njej bi pričalo o zanemarjenem ozidju, ki ga je zob časa

³ Ostanki preperelih, prišiljenih, močnih, vkopanih kolov na vrhu nasipa časovno ne spadajo k njemu, čeprav so na rimskem nasipu gotovo stale palisade.

⁴ Prereza ozidja ni bilo mogoče izvesti. Znotranja stena ima oblogo iz rezanih apnencev (sl. 1); sicer je brez posebnosti. Zunanja stena kaže, da je bil fundamentni del zidu zgolj nametan, sestavljajo ga večji lomljenci, malta je iz grahastega, prodnega peska in svetlosive barve. Nad njim je ohranjen pas kvadrov obloge; navzgor je ostalo od ozidja le nametano jedro iz lomljenčev z redkimi vmesnimi prodniki. Malta v višinski sredini ozidja (glob. 296,3—297 m) je bela, iz živega apna; više pa zopet mešana z drobnim peskom in je belosive barve (sl. 2). Na rimskem ozidju stoji južni Nunski zid.

⁵ Drugi obrambni jarek bom v naslednjem izpuščal iz obravnave, ker ga zaradi finančnih težav ni bilo mogoče v celoti izkopati, zato ga ni mogoče vključiti v relativno kronologijo slojev in najdb. Vprašanje je, ali sta bila oba jarka istočasno v rabi. Upoštevam ga šele s prvim, časovno utrjenim slojem.

⁶ Ker je bilo vprašanje vode in vrelcev, ki so ga hranili, v strokovni literaturi že načeto in reševano (poslednji pregled z literaturo podaja Melik, *GV V—VI*, Ljubljana 1930, 105 sl.), ga na tem mestu ne bom obravnaval. Sledov iz jarkov izkopanega materiala nisem ugotovil nikjer, morda so ga odvažali proti bregu Ljubljaniče.

počasi krušil. To si tem laže predstavljamo, ker je bila legija medtem že prestavljena na Donavo (Saria, GMDS XX, Ljubljana 1938, 120 sl.), v mirnem zaledju pa ni bilo potrebe sproti obnavljati nastalo škodo na ogromnem ozidju. Kako je prirodno razdiralno delo čedalje bolj napredovalo, kaže silen sloj ruševine (4) na bermi ob zunanem vznožju ozidja, ki ga sestavlja zidno kamenje in celi kosi malte (vmes nekaj drobcev antičnih opek, belih kosti, ogromno polžjih hišic). Ker so grozile ruševine težko izkopan jarek zatrpiti, so zgradili na robu njegove znotranje stene varovalni zidec (5), ki je bil ob izkopavanju 1 m visok, pod njim pa 1 m široko, z malto tlakovano obhodno pot — bermo bi jo morda že težko imenovali. Cel meter debel sloj ruševin (4), ki so jih tako zajeli med ozidje in varovalni zidec (5) na robu 1. jarka, je povečal obenem obrambno silo utrdbe.

Medtem se je naselbina za ozidjem razvijala dalje, vojaške barake (najnižji sloj 10) so pogorele ali bile požgane (v sloju je bil pas oglenine ter ožganega hišnega lepa), čez planirane ostanke so prebivalci postavili nova poslopja (sloj 10, glob. 297,2—297,6 m; najdbe: zelo malo drobcev opeke, dno koščene ciste, precej drobcev črne in rdeče provincialne keramike, ki so si bili v enakem razmerju; T I 34; II 36—50, 52, 53); sloj govori za več gradbenih dob in faz.⁷ Profil ni zanje pokazal nobenega zidu; najbrž so se stiskale v bližini ozidja preprostejše in lesene stavbe, ki se njih sledovi zgubljajo na vznožju starega nasipa.

Stari nasip pa je bil skupno z močnim zasipom za obzidjem (8) ter ploščadjo (sloj 6 med m 31—35), namenjeno za branilce in za obhodno pot znotraj ozidja, spretno vključen v obrambni sklop Emone ter je ustvarjal kompaktno enoto, ki je ob ozidju za 2 m zvišala tla taborišča proti zunanjosti. O izpodkopavanju ozidja praktično ni moglo biti govora. Pa tudi tla naselbine, ki so bila ob začetkih nižja, so se sčasoma s planiranjem odmrlih građenj in z materialom preteklosti dvigala, višinska razlika med nasipom in njimi je plahnela.

Naselbinske plasti (10) v nadaljnjem sicer organsko rastejo, vendar jih je težavno podrobneje karakterizirati, ker so le dotaknjene, ne pa zajete v profilu.

V teku časa se emonski 1. obrambni jarek nadalje izpolnjuje z odpadki in usedlinami; pas dokaj razkrojene malte v njem (sloj 6 med m 20—25) bi priča o ponovnih popravilih na ozidju; močan je namreč in ostro loči material starejših (najdbe: mnogo odlomkov večje, rdeče amfore, nekaj tegul in imbreksov, nekaj črne provincialne keramike, drobec zelenkastega stekla; na m 13, glob. 295,5 novce: GB, as s kontramarko, nečitljiv, iz prve polovice 1. stoletja; T I 10—15; II 56) in mlajših (najdbe: školjke, polžje hišice, konjska lobanja, kosi oglja, zdrobljena malta, nekaj tegul in imbreksov, okroglo obsekan kos iz ostenja amfore, odlomek rjave oljenke, ogromno odlomkov amfor in vrčev, nekaj odlomkov boljše rdeče provincialne keramike, nekaj kosov železne žindre, žebelj, skrilave plošče; T I 4

⁷ Te podrobneje niso določljive, ker je zajel profil, ki naj bi prikazal predvsem obrambni sestav v Emoni, le prve metre mestne naselbine za ozidjem, torej premalo za detajlnejše razlikovanje.

do 9) usedlin (sloj 2) v jarku. Te usedline so z maltnim estrihom tlakovano obhodno pot med jarkom in varovalnim zidcem (5) v nadaljnjem sicer tudi prekrile, vendar segle le do varovalnega zidu. Jarek se pa ni zatrpaval samo na svoji mestni strani, ampak tudi na zunanji, kjer izvirajo plasti delno enako od tekoče vode (sloj 2 med m 14,5–19,5), delno so celo umetno nasute (sloj 2 med m 11–17).

Za ozidjem pričajo o nadaljnji gradbeni fazi Emone ruševinski sloji 10, glob. 297,6–297,8 m (najdbe: odlomki tegul in imbreksov, nekaj odlomkov navadne, rdeče keramike, nekaj malega črne, žebelj, odlomek trinožne črne sklede; na m 44, glob. 297,8 m novci: MB Aurelianus, RIC V/1, p. 279, nr. 129; T I 32, 33, 35); kot vse kaže, je sloj 10, glob. 297,8–298 m (z odlomki pretežno antične keramike) še antičnodoben, medtem ko bi bila ta trditve za sloj 10, glob. 298–298,2 m (najdbe: odlomki imbreksov, črne provincialne keramike, nekaj tudi rdeče, 2 žeblija, 1 odlomek porcelana; T I 28–31) lahko sporna. Najbrž predstavlja časoven prehod v srednji vek; njegove plasti so bile prejkone tisočkrat prebrane in premetane, zato o njih ni mogoča čvrsta sodba.

Ko je bil v nadaljnjem — kot kažejo sloji — obrambni jarek prepuščen izključno prirodni sili, je morala voda razmeroma dolgo dobo nanašati debel sloj čiste rumene ilovice (vrhnji sloj 2 med m 17–26), ki nima, z izjemo nekaj drobcov antične opeke, sledu o človeku. Voda se je po emonskem mestnem jarku torej prosto pretakala v Ljubljano.

Kolikor je bilo omogočeno izkopavati 2. obrambni jarek, se je pokazalo, da je izdelan bolj strmo kot 1. in najbrž tudi globlje. V najnižji plasti izkopanega dela (2: plast ilovice z drobci antične keramike) je ležal velik, grobo obdelan apnenčast kvader; sloj je po vsem videzu še antičen; sloj nad njim (7) ima sicer tudi sedimentni značaj, toda — kot kažejo najdbe (drobci srednjeveške in moderne keramike) — ni več antičen. Medsebojna starost jarkov se zdaj še ne dá dognati; prav tako ne, ali sta oba istočasno propadla in kateri je bil bolj oskrbovan.

Po propadu je na opuščeno ploščad (6 med m 31–35) na znotranji strani obzidja jel legati ilovnato peščen pas (sloj 12) z nekaj lomljenci iz razpadajočega ozidja. Na zunanji strani ozidja pa so ruševine (sloja 4 in 12, glob. 297 m; najdbe: nekaj drobcov rimske opeke, rimskih črepinj, nekaj malega odlomkov srednjeveške keramike; novci: na m 20, glob. 296,4 m slabo ohranjen Honorius, PB; na m 22, glob. 296,4 m ar, Gordianus III, RIC IV/3 p. 25 nr. 93; na m 22, glob. 296,4 m zelo slabo ohranjen PB iz 4. stoletja; na m 24,5, glob. 296,4 m zelo slabo ohranjen PB iz 4. stoletja; T I 18–22) v dobah, ko je voda rimski jarek izpolnila z ilovico (2) in bila že napeljana drugam, padale preko ojačenja z varovalnim zidcem (5) na nekdanji bermi (sloj 6 med m 26–29), ter se razkotalile preko debelega sloja ilovice. V slojih 4 in 12, glob. 297 m so sem in tja že posamezni ostanki poantičnih dob, vendar antični absolutno prevladujejo, med njimi so celo kasnoantični novci.

Trenutno ni mogoče zagovarjati trditve, da bi bila omenjena sloja (4, 12, glob. 297 m) antična in da bi debeli sloj ilovice (2 med m 17–26) nastajal

Sl. 4. Odlomek z antičnega reliefa (srna) iz apnenca, ki je vžidan v zahodnem delu Nunskega zidu ob Veselovi ulici; širina = 57 cm, višina = 17 cm

Foto Sumi N.

v rimskem obdobju, da bi torej bil 1. obrambni jarek v poznoantični dobi že zatrpan. Vendar to ni povsem izključeno.⁸

Pri naslednjih slojih (7; najdbe: polpretekla, vmes tudi rimska keramika, skrilave plošče; novce: na m 4, glob. 296 m MB, Valentinianus 1, RIC IX p. 14 nr. 5 a; T I 1—3, 24—26, 31) njih časovno zaporedje ni problem; vsi so

⁸ V tem primeru bi bil v pozni antiki le 2. jarek vzdrževan, s tem pa bi nastala slika, ki je za pozno antične trdnjave p o g o s t o izpričana: obzidano mesto z obrambnim jarkom, ki je napeljan v razmeroma veliki razdalji okoli ozidja.

nasuti, časovno visoko srednjeveški in kasnejši, ter so imeli namen, prostor današnjega Nunskega vrta (oziroma vrta IOOF) planirati in asanirati (oziroma kultivirati). Svet je bil dokaj močviren, še danes je precej vódnat, kar je dediščina antike.

Razbite ostanke in sledove nekdanjega življenja prekrivata današnja ruša in obdelana prst (12).

V oblikovitosti današnje površine še marsikje lahko opazimo nekdanja dela. Svet obzidane Emone je od stoletnih ruševin tako narastel, da bi bil opazovalcu iz ptičje perspektive videti kot vzvišen pravokotnik na ravnem ali rahlo proti Ljubljani nagnjenem zemljišču. Na njegovem severnem robu so brez nadaljnega vidne naslednje značilnosti: Kjer prestopa Veselova (prej Nunska) ulica nekdanje rimsko obzidje na emonska tla, se vzpne svet skoraj za tri četrta metra. Ob primerni svetlobi se v napetosti njenega cestišča vidi celo vzpetina, kjer je po računih pričakovati rimski obzidni stolp. Severni rob emonskega vzvišenega prostora tvori nunski zid. Profil kaže, koliko je antični mestni prostor (Veselova ulica in vrt IOOF) dvignjen nad severnim okoljem, to je nad ravnino nunskega vrta. V oblikovitosti téga se dá vključ obdelovanju še vedno določiti potek rimskega obrambnega jarka. Stari narisi Ljubljane kažejo na nunskem vrtu dva ribnika, ki sta zelo verjetno dediča nekih še ne preiskanih rimskih del (Melik, GV V—VI, Ljubljana 1930, 105 sl.). Da je nunski vrt še danes dokaj vódnat, kar je prav tako dediščina antike, sem že omenil; to notirata tudi Melik l. c. ter Saria, Laureae Aquincenses, I, Budapest 1938, sep. odt., p. 8). Nasip, ki je na nunskem vrtu viden vzdolž južnega zidu, je nastal zaradi ruševin pred severnim ozidjem Emone, medtem ko je Veselova ulica v vsej širini speljana po nekdanji ploščadi na znotranji strani ozidja. V vzhodni polovici nunskega zidu je na ulični strani vzdanih mnogo drobcov rimskih spomenikov iz apnenca, nekateri kažejo celo dele reliefa⁹ (sl. 4). Kako temelji nunski zid na rimskem, kaže sedaj profil. Sploh je obzidano Gradišče (v pravem pomenu besede) Ljubljane kot ruševinska celota načrtalo poznejšemu mestu marsikatero bodisi ulično bodisi parcelno mejo.

Gradivo

T. I (ris. 5)

- 1—5 Trije odlomki zgornjih delov črnih, novoveških loncev. Sloj 7, srednji pas med m 22—28.
- 4—7 Štirje odlomki rdečih, provincialnih rimskih posod (št. 4: $r = 10$ cm; št. 7: $r = 5$ cm).¹⁰ Sloj 2 med m 19—25 (nad slojem 6).
- 8 Odlomek rdeče amfore na topasti zaključek. V istem sloju kot št. 4.
- 9 Grlo in ustje rdečega vrča. V istem sloju kot št. 4.
- 10 Kovan, železen žebelj z okroglo glavico. Sloj 2 med m 18—25 (pod slojem 6).
- 11 Odlomek ustja rdeče posode lončaste oblike; $r = 6$ cm. V istem sloju kot št. 10.

⁹ Opozorilo konzervatorja Mestnega muzeja v Ljubljani, N. Šumija.

¹⁰ r = polmer ustja posode.

- 12 Odlomek ustja črnega, vrtênega lonca iz prečiščene gline; $r = 7$ cm. V istem sloju kot št. 10.
- 13 Rob rjavega poklopca. V istem sloju kot št. 10.
- 14—15 Odlomka spodnjih delov dveh rdečih vrčev. V istem sloju kot št. 10.
- 16 Odlomek ustja črne, kroglaste sklede; $r = 8$ cm. Sloj 7, spodnji pas med m 13—30.
- 17 Odlomek ustja imitirane posodice TS; $r = 4$ cm. V istem sloju kot št. 16.
- 18 Odlomek ustja rdeče, kelihaste posode z narezljanim robom; $r = 8$ cm. V istem sloju kot št. 16.
- 19—22 Štirje odlomki zgornjih robov črnosivih loncev iz prečiščene gline (št. 19: $r = 7$ cm; št. 20: $r = 10$ cm; št. 21: $r = 6$ cm; št. 22: $r = 8$ cm). V istem sloju kot št. 16.
- 23 Odlomek ustja rumenkastega lonca; $r = 8$ cm. Sloj 7 med m 31—48.
- 24 Odlomek ustja črnega, grobo izdelanega lonca iz peščene gline; $r = 6$ cm. Vrhnji sloj 7 med m 0—20.
- 25 Odlomek ustja debelega, sivega lonca; $r = 8$ cm. V istem sloju kot št. 24.
- 26 Odlomek ustja črnega lonca; $r = 8$ cm. V istem sloju kot št. 24.
- 27 Dno rdeče amfore. Sloj 2, spodnji pas med m 17—21.
- 28 Odolomk dna koničaste, rdeče amfore. Sloj 10, vrhnji pas, glob. 298 do 298,2 m.
- 29 Odlomek koščene iglice. V sivem sloju kot št. 28.
- 30 Odlomek zgornjega roba sive sklede iz prečiščene gline; $r = 14$ cm. V istem sloju kot št. 28.
- 31 Odlomek ustja črnega lonca iz kremenaste gline; $r = 8$ cm. V istem sloju kot št. 28.
- 32 Odlomek ustja črnega lonca iz kremenaste gline. Sloj 10, glob. 297,8 do 298 m.
- 33 Rob temnosivega poklopca, $r = 14$ cm. V istem sloju kot št. 32.
- 34 Rob rjavega, gnetenega poklopca, $r = 14$ cm. Sloj 10, glob. 297,2 do 297,6 m.

T. II (ris. 4)

- 35 Odlomek ustja rjave, položene sklede; $r = 9$ cm. Sloj 10, glob. 297,8 do 298 m.
- 36 Odlomek ustja črnega lonca. Sloj 10, glob. 297,2—297,6 m.
- 37 Odlomek rdeče sklede iz imitirane TS; $r = 12$ cm. V istem sloju kot št. 36.
- 38 Rob sivega vrtênega poklopca iz kremenaste gline. V istem sloju kot št. 36.
- 39 Rob rjavega vrtênega poklopca iz kremenaste gline. V istem sloju kot št. 36.
- 40 Okrogel ploščat predmet iz bronaste pločevine. V istem sloju kot št. 36.
- 41 Odlomek ustja rumenega lonca iz prečiščene gline. V istem sloju kot št. 36.
- 42 Odlomek ustja rdeče posode; $r = 12$ cm. V istem sloju kot št. 36.
- 43 Odlomek ustja zeleno položene sklede; $r = 7$ cm. V istem sloju kot št. 36.
- 44 Odlomek ustja rdeče sklede; $r = 13$ cm. V istem sloju kot št. 36.
- 45 Odlomek ustja posodice iz rumenkaste gline; $r = 6$ cm. V istem sloju kot št. 36.
- 46 Odlomek ustja črnega lonca iz peščene gline z gostimi horizontalnimi kanelurami; $r = 5$ cm. V istem sloju kot št. 36.
- 47 Odlomek ustja črnega lonca iz peščene gline; $r = 7$ cm. V istem sloju kot št. 36.
- 48 Odlomek ustja rdeče sklede; $r = 9$ cm. V istem sloju kot št. 36.

- 49 Odlomek ustja črnega lonca iz peščene gline; $r = 8$ cm. V istem sloju kot št. 36.
- 50 Odlomek ustja črnega lonca iz peščene gline; $r = 6$ cm. V istem sloju kot št. 36.
- 51 Zelezen nož. Sloj 10, glob. 297—297,2 m.
- 52 Odlomek ustja rdečega lončka; $r = 4$ cm. Sloj 10, glob. 292—297,6 m.
- 53 Odlomek ustja rdeče skled; $r = 10$ cm. V istem sloju kot št. 52.
- 54 Bronasta fibula brez peresovine in igle; žig: CAR FIL. Najdena na m 41, glob. 297,1 m.
- 55 Bronast obroček okroglega preseka. Sloj 10, glob. 297—297,2 m.
- 56 Bronasta fibula. Najdena na m 26, glob. 296 m.
- 57 Lesen korček. Sloj 2, spodnji pas med m 17—21.

ZUSAMMENFASSUNG

Schnitt durch die nördlichen Verteidigungsanlagen von Emona

Durch einen 50 m langen durch zwei Gärten von Ljubljana verlaufenden Graben (Situation T. II, 58), unter welchem sich die Nordmauer von Emona hinzieht, ist das Bestehen eines verschanzten Militärlagers erwiesen (Schicht 9: Wall).

Die Anwesenheit des Menschen in dem durchgegrabenen Raum ist zwar für eine frühe Zeit bezeugt (Schicht 11, besonders die Oberfläche), konkret und augenscheinlich jedoch erst mit den Arbeiten im Zusammenhange mit der Befestigung des Militärlagers von Emona bzw. mindestens mit solchen Arbeiten auf der Nordseite bewiesen. Die Nordseite wurde mit einem Wall (Schicht 9) und einem Graben befestigt, wo um das Jahr 15 u. Z. (Hoffiller-Saria, Antike Inschriften von Jugoslawien, Zagreb 1938, Nr. 170, a, b) die Lagermauern fundiert wurden. Die Stadtmauern waren solid und widerstandsfähig, im Grundteile 3 m dick, die Dicke des bis heute erhaltenen Oberteiles beträgt 1,5 m und die Mauer ist in der Höhe 3,5 m erhalten; höher oben steht die heutige Mauer des Nonnenklosters. Die ganze Mauer wurde ehemals mit kleineren, geschnittenen Kalksteinstücken belegt. Im Kerne jedoch wurde nur Gestein aufgeschüttet und mit Mörtel ausgefüllt. Zwischen der Mauer und dem gleichzeitig ausgegrabenen ersten 17 m breiten und 3 m tiefen Schutzgraben wurde eine gut 3 m breite und mit Mörtel gepflasterte Berme erbaut (Schicht 6 zwischen m 26—29). Hart an den ersten stösst ein zweiter Graben an, der in seiner Gänze nicht durchforscht werden konnte.

Vom Scheitel des erwähnten Walles (9) bis zur Stadtmauer wurde eine innere Plattform für die Verteidiger errichtet (Schicht 6 zwischen m 31—35), der Raum unter dieser Plattform wurde verschüttet (Schicht 8). Zwischen dem Mauerbau und der Plattformerrichtung besteht eine ziemliche Zeitspanne.

Ein Stadtverteidigungsgürtel befand sich auch innerhalb der Mauern. Er war leer und bautenlos, strategisch verstärkt und in erster Linie den Wächtern und dem Militär zugänglich.

Da die vernachlässigte Mauer später abbröckelte, wurde auf der Berme längs des Stadtgrabens eine Nebenschutzmauer (5) zugleich mit einem schmalen und mit Mörtel gepflasterten Rondenwege aufgebaut. Durch diese Schutzmauer sollte das Vordringen des 1 m hohen Zerfallmaterials (Schicht 4) und dessen Abrutschen in den Verteidigungsgraben verhindert

werden. Durch diese Massnahme und die Mauerreparatur wurde die Abwehrkraft verstärkt. Etwas später musste eine erneuerte Mauerreparatur folgen, dafür zeugt eine Schuttmörtelschicht (6 zwischen m 20—25) im ersten Graben, durch die auch ältere und jüngere Schichten von Tonsedimenten scharf geschieden werden. (Bezüglich der Wasserleitung vergl. den slowenischen Text, Anm. 6).

Wenn man den verschiedenartigen Mörtel, der bei dem mittleren Teile der Mauerhöhe verwendet wurde, in Betracht zieht (zwischen Seehöhenm. 296,3—297), wodurch eventuelle Reparaturen oder Umbauten erwiesen sind, müssen diese Umbauarbeiten in die Zeit vor der Errichtung der Nebenschutzmauer (4) gesetzt werden.

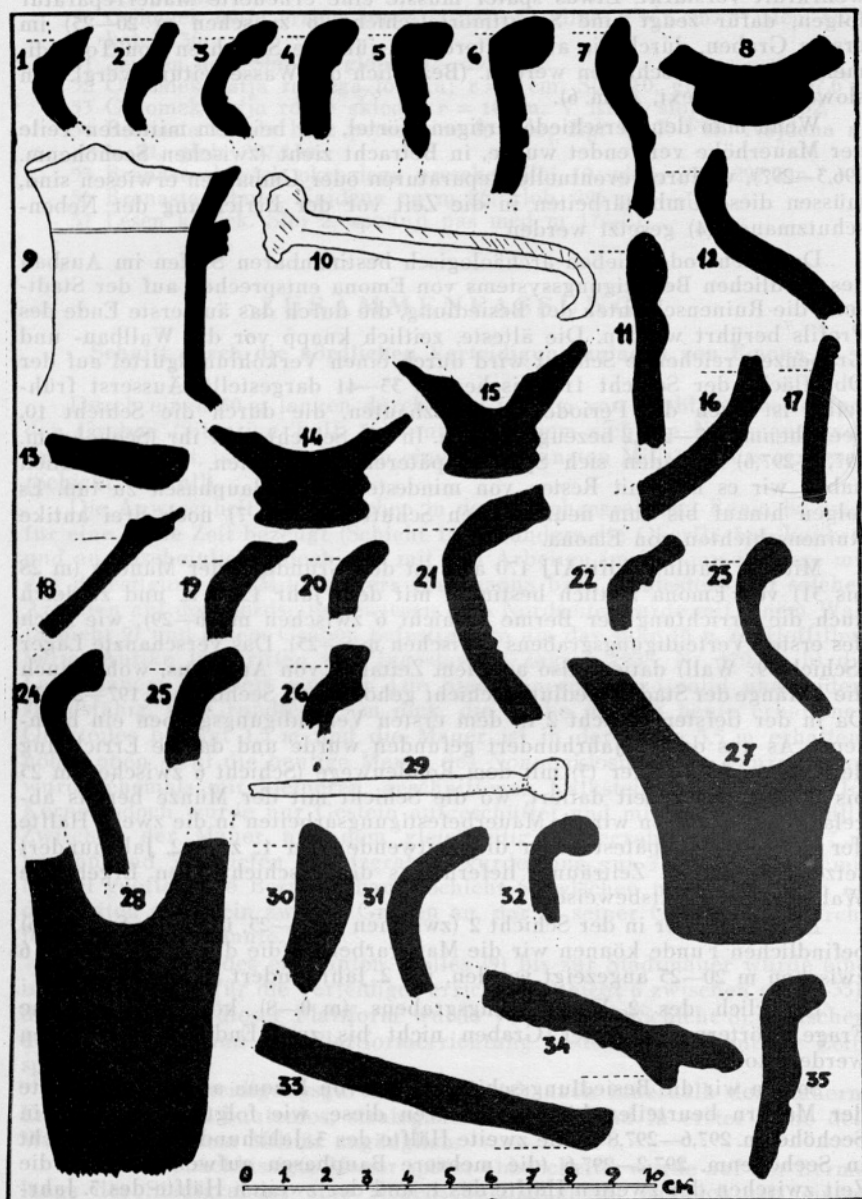
Den sechs oder sieben archäologisch bestimmbaren Stufen im Ausbau des nördlichen Befestigungssystems von Emona entsprechen auf der Stadtseite die Ruinschichten der Besiedlung, die durch das äusserste Ende des Profils berührt werden. Die älteste, zeitlich knapp vor die Wallbau- und Grabenzeit reichende Schicht wird durch einen Verkohlungsgürtel auf der Oberfläche der Schicht 11 zwischen m 35—41 dargestellt. Äusserst frühzeitig ist auch die Periode der Holzbauten, die durch die Schicht 10, Seehöhenm. 297—297,2 bezeugt werden. In der Schicht über ihr (Seehöhenm. 297,2—297,6) befinden sich Spuren späterer Bauarbeiten. Wahrscheinlich haben wir es hier mit Resten von mindestens zwei Bauphasen zu tun. Es folgen hinauf bis zum neuzeitlichen Schutt (Schicht 7) noch drei antike Ruinschichten von Emona.

Mit der Bauinschrift AIJ 170 a, b ist der Grundbau der Mauern (m 28 bis 31) von Emona zeitlich bestimmt mit dem Jahr 15 u. Z. und zugleich auch die Errichtung der Berme (Schicht 6 zwischen m 26—29), wie auch des ersten Verteidigungsgrabens (zwischen m 8—25). Das verschanzte Lager (Schicht 9: Wall) datiert also aus dem Zeitalter von Augustus, wohin auch die Anfänge der Stadtbesiedlungsschicht gehören (10, Seehöhenm. 197—297,2). Da in der tiefsten Schicht 2 in dem ersten Verteidigungsgraben ein bronzenes As aus dem 1. Jahrhundert gefunden wurde und da die Errichtung der Nebenschutzmauer (5) mit dem Rondenwege (Schicht 6 zwischen m 25 bis 26) aus einer Zeit datiert, wo die Schicht mit der Münze bereits abgelagert war, dürfen wir die Mauerbefestigungsarbeiten in die zweite Hälfte der ersten oder spätestens in die Zeitwende vom 1. zum 2. Jahrhundert setzen. Für beide Zeiträume liefern uns die geschichtlichen Ergebnisse Wahrscheinlichkeitsbeweise.

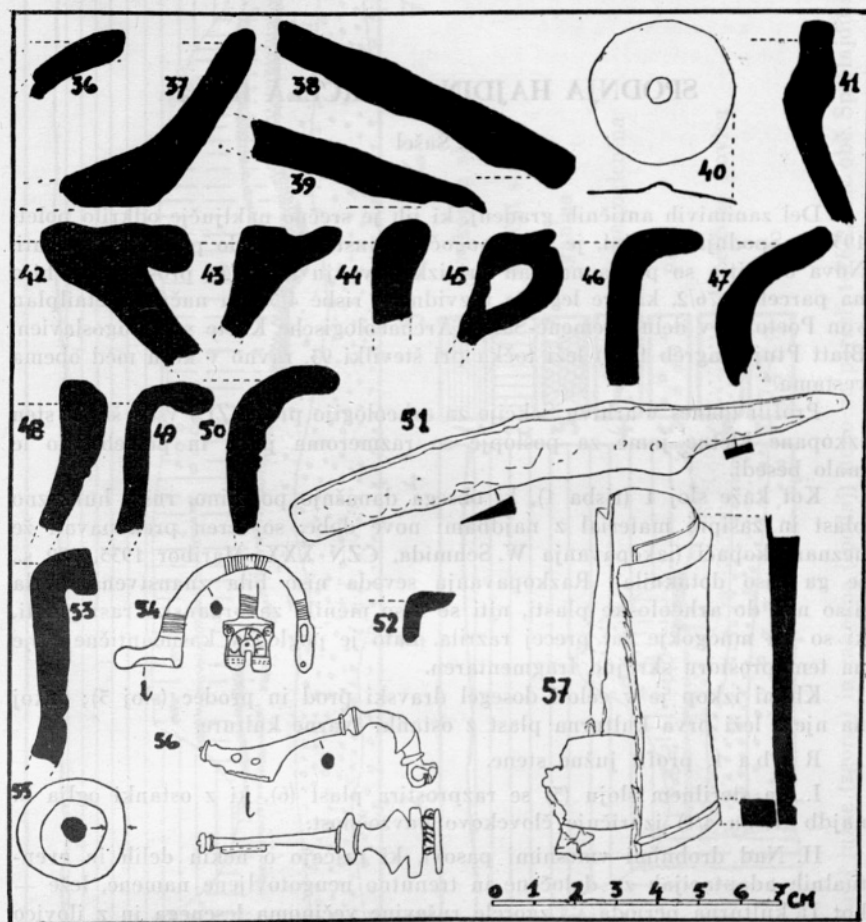
Auf Grund der in der Schicht 2 (zwischen m 20—25, über der Schicht 6) befindlichen Funde können wir die Mauerarbeiten, die durch die Schicht 6 zwischen m 20—25 angezeigt werden, ins 2. Jahrhundert setzen.

Bezüglich des 2. Verteidigungsgrabens (m 0—8) können wir keine Frage erörtern, da dieser Graben nicht bis zum Ende durchgegraben werden konnte.

Sofern wir die Besiedlungsschichten (10) von Emona auf der Innenseite der Mauern beurteilen können, gehören diese, wie folgt: die Schicht in Seehöhenm. 297,6—297,8 in die zweite Hälfte des 3. Jahrhunderts; die Schicht in Seehöhenm. 297,2—297,6 (die mehrere Bauphasen aufweist) nimmt die Zeit zwischen der zweiten Hälfte des 1. und der zweiten Hälfte des 3. Jahrhunderts in Anspruch, die Schicht in Seehöhenm. 297,8—298 gehört ins 4. Jahrhundert. Ebenso ins 4. Jahrhundert gehört die Schicht Seehöhenm. 298—298,2, insofern sie antik ist (10).

Risba 5.

Risba 4.